

Теорія інформаційного права

УДК 002:338.46:340.130.5

БРИЖКО В.М., кандидат юридичних наук (*Doctor of Philosophy*),
старший науковий співробітник

ДОМІНАНТА ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ОСНОВ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Анотація. До аксіології категорії “право” та термінології системи інформаційного права в умовах адаптації інформаційного законодавства України до європейських правових стандартів.

Аннотація. К вопросу аксиологии категории “право” и терминологии системы информационного права в условиях адаптации информационного законодательства Украины к европейским правовым стандартам.

Summary. As regard to the axiology of category is a “right” and terminology of law system in the conditions of adaptation information legislation of Ukrainian to the European legal standards.

Ключові слова: природа права, правові теорії, ознаки видів правосвідомості, інформаційне право та інформаційне законодавство.

Постановка проблеми. Розмірковуючи про таємниці природи держави, Микола Олександрович Бердяєв зауважив наступне: “Владимир Соловьев хорошо сказал, что государство существует не для того, чтобы превращать земную жизнь в рай, а для того, чтобы помешать ей окончательно превратиться в ад”. Далі підсумовуючи, зазначає – “свобода и независимость человека требуют того, чтобы в основу государства была положена не только любовь, но также принуждение и право. В этом есть высшая правда” [1].

Виходячи з цих посилок можна зробити відповідні висновки про призначення юриспруденції, юридичної науки та, взагалі, про праворозуміння.

Інформаційне право як нова наука, що визначає розвиток юридичної галузі і навчальної дисципліни в інформаційній сфері, знаходиться в стані становлення та пошуків єдиної системи упорядкування інформаційних і електронно-інформаційних відносин з метою створення цілісного інформаційного законодавства [2], адаптованого до європейських правових стандартів [3]. Рішення цієї задачі безпосередньо пов’язане з проблемою праворозуміння. Тлумачення категорії “право” та застосування її на практиці бере початок з природних потреб людини, насамперед, з її інформаційних потреб, з подальшим нормативним закріпленням інформаційних прав і обов’язків.

Метою статті є визначення суттєвих ознак сучасного праворозуміння та основ понятійно-категоріального апарату інформаційного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні розвиток правової науки в інформаційній сфері здійснюється на основі досліджень результатів упорядкування окремих інформаційних відносин та прийняття нових нормативно-правових актів щодо інформаційного законодавства. Початком методології створення цілісної системи інформаційного права та інформаційного законодавства можна вважати затвердження Урядовою комісією інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних відносин (Протокол № 7 від 06.10.00 р.), див. [4].

Подальший внесок у створення системи упорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері внесли, перш за все, такі вчені, як: О. Баранов [5 – 8], І. Жилияєв [9], Є. Захаров [10], А. Марущак [11], А. Новицький [12], В. Цимбалюк [13 – 16], а також багато інших вчених, серед яких І. Арістова [17], К. Беляков [18], Л. Комзюк [19], В. Котванов [20], Г. Красноступ [21], Н. Нижник [22], В. Пилипчук [23], В. Фурашев [24], В. Ліпкан [25], О. Яременко [26]. Їх дослідження ґрунтуються на сучасному праворозумінні та теоретико-методологічних розробках у галузі держави і права, конституційного та адміністративного права, теорії управління соціальними системами, які знаходять своє відображення у працях провідних вітчизняних учених-правників В. Авер'янова, В. Гончаренка, А. Колодія, В. Костицького, П. Рабиновича, Ю. Шемшученка та ін. [27 – 32].

У країнах пострадянського простору значна робота щодо упорядкування інформаційних відносин знаходить відображення у працях таких вчених, як: А. Агапов, Ю. Батурін, І. Бачило, А. Венгеров, О. Гаврилов, Б. Герасимов, О. Городова, В. Дозорцев, А. Єфремов, В. Іванський, В. Ісаков, С. Ігонін, В. Копилов, Т. Корнеєва, Ю. Кудрявцев, М. Лапчинський, А. Левенчук, І. Маміюфа, А. Миньков, М. Рассолов, Ю. Тихомирів, А. Фатьянов та багато ін., див. [4, с. 363 – 373].

Відаючи належне досягненням вказаних учених та враховуючи їх результати, вважаємо за доцільне продовжити уточнення ролі та місця інформаційного права в загальній системі права у зв'язку з потребами створення цілісної системи інформаційного права та інформаційного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Першооснови природно-правової думки були закладені ще в політико-правових ученнях Древньої Греції і Риму, розвивалися в середньовічному християнстві, в епоху Відродження і Нового часу. На рубежі XIX і XX століть особливо посилювалися оцінювальні та пояснювальні підходи до правових явищ. Це поклало початок відродженню природно-правової мислення.

Найвищого розвитку теорія природного права досягла після Другої світової війни. Цей процес в європейській філософії був слідством результатів міжнародних відносин та авторитаризму в окремих країнах в умовах засилля в юриспруденції позитивізму. Потрібні були нові юридичні та організаційні механізми недопущення світовою спільнотою нових всесвітніх воєн, а також просування пошуків у становленні більшої справедливості в житті, в основі чого лежать інформаційно-комунікаційні або інформаційні відносини, які визначають інформаційні права та свободи.

Сьогодні інформаційні права людини закріплені у статтях 8, 10, 13, 17 Конвенції Ради Європи “Про захист прав людини і основоположних свобод” 1950 р. [33, с. 6 – 8]. Так, стаття 8 визначає: *“Кожна людина має право на поважання її особистого і сімейного життя, житла і таємниці листування. Держава не може втручатися в здійснення цього права інакше, як згідно з законом...”*. Згідно зі статтею 10: *“Кожна людина має право на свободу виявлення поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіо-, теле- або кінопідприємств”*.

Для держав притаманні певні погляди на те, які права мають бути закріплені в національних законах, а реальне їх забезпечення різне. На це впливають національні, релігійні, етнічні й інші особливості. Проте, є загальне розуміння ролі прав людини, з чого й випливає їх класифікація. У 1970-х рр. в міжнародній практиці була визнана концепція “трьох поколінь” прав людини [34, с. 9 – 15].

Перше покоління прав. Породжено, головним чином, Великою французькою революцією, коли вперше держава задекларувала гарантії громадянських та політичних прав

людини – право на життя, свободу й безпеку, вільний вибір місця проживання і пересування, право на притулок від переслідування, свобода думки та висловлень, мирних зборів, неприпустимість катування й інших жорстоких форм поводження, свобода від втручання в особисту кореспонденцію і таємність, право на участь в управлінні державними справами, право не бути позбавленим власності, право мати власність тощо.

До другого покоління прав належить група соціально-економічних і культурних прав – право на працю та захист проти безробіття, соціальне та медичне забезпечення, доступ до публічної служби, відпочинок, освіту, достатній рівень життя, захист результатів літературної, художньої та наукової творчості тощо. Реалізація зазначених прав потребує сприяння з боку держави. Ці права і свободи легалізовано наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в результаті класової боротьби за поліпшення добробуту та створення безпечних умов праці.

Третє покоління прав (права “солідарності”) – права на солідарність, політичне, економічне, національне і культурне самовизначення, соціальний та економічний розвиток, на гуманітарну допомогу, на мир, безпечне навколишнє середовище, права соціальних та професійних груп тощо. Визнання цієї групи обумовлено процесами боротьби за національну незалежність народами Африки, Латинської Америки. У прийнятій у 1981 р. Організацією африканської єдності “Африканській хартії прав людини і народів” закріплено ряд прав народів (право на самовизначення, на вільне розпорядження своїми природними багатствами і ресурсами, на розвиток). Перелік прав третього покоління намагалися продовжити. Головна проблема – це зв’язок прав людини і прав народів, які не можна відокремлювати. Права народів можуть розглядатися як колективні права людини. Дискусії про третє покоління прав людини, що продовжуються, свідчать про те, що перелік прав людини не є чимось сталим і може бути продовжений.

Четверте покоління прав. З 1990-х виникло нове “покоління” прав і свобод – *права людини в інформаційному суспільстві*, яке аргументується наступним чином – “Оскільки інформаційне суспільство стає реальною дійсністю з розширенням інформаційних технологій, електронних комунікацій, які стали невід’ємними потребами людського життя, то і на місцевому, і на глобальному рівнях виникає необхідність гарантування прав людини в інформаційному суспільстві. По-перше, різні здобутки технологій (Інтернет) є засобом підтримки реалізації прав людини, їх інформаційного поширення. По-друге, у структурі сучасного суспільства є значена група прав людини, пов’язаних з участю в інформаційних відносинах” [35, с. 503].

Досліджуючи нормативно-правову базу в Україні, яка реформується з початку 1990-х років, викажемо своє, суб’єктивне бачення цього процесу.

Після розпаду Радянського Союзу в державі утворився правовий простір, де категорія “право” продовжує розглядатися як “воля суверена” (носія верховної влади), уповноваженого приймати владні рішення. Таке бачення базується на тому, що:

право соціалістичної держави є класовим та розглядається як інструмент її політики;

через право визначаються пріоритетні та першорядні інтереси держави у різних сферах приватного та суспільного життя;

право не займає визначального та провідного положення у системі законодавчо-державного правління, де панують адміністративні рішення;

права людини не в змозі отримати визнання як пріоритетні цінності у зв’язку з домінуючими інтересами держави.

Незважаючи на структурні перетворення в правовій системі України лише фрагментарно спостерігаються її контури в контексті такої категорії як “верховенство права”. Справа у тому, що в юридичних науці і співдружності залишився стереотип

орієнтуватися переважно на офіційний політичний курс, який неначебто відображає відоме конституційне застереження про визначальну роль марксистсько-ленінської ідеології під страхом кримінальної відповідальності за антирадянську пропаганду.

Така основа – керівництво для дій – зникла. Проте реалії життя продовжують викликати великі сумніви у наявності дійсної пріоритетності “верховенства права”, що визначено статтею 8 Конституції України 1996 р. Сьогодні в юриспруденції поняття “право” як і раніше ототожнюється з поняттям “закон”. Тобто “право” продовжує розглядатися в аспекті “позитивістського”, “легістського” розуміння. Одночасно зміст статті 3 Конституції України визначає те, що під “верховенством права” слід розуміти не що інше як “природне право”. В свою чергу, “закон” – це не більше ніж слідство того, що визначається “правом”. Саме “право” визначає таке поняття, зокрема, як “справедливість”, а функція “закону” – встановити правові формули механізму реалізації її в життя.

До речі, ще великий філософ Томас Гоббс (1588 – 1679 рр.) – прихильник абсолютної влади держави, людина вільна від забобонів у світі пристрастей і нескінченних бажань, – писав: *“Право і закон різняться своєю природою. ...В основі права лежить свобода, в основі закону – обов’язок, й вони взаємно доповнюють одне одного”* [36, с. 98]. Сучасні представники природно-правового європейського мислення, практично всі без винятку єство “права” розкривають як невстановлену, безумовну, втілену в природі “справедливість”, як ідеальну істинність людських відносин.

За загальним праворозумінням теорія права виділяє два основних його типи: нормативістське (позитивне право) і соціально-етичне (природне право) [37].

Концепції позитивізму. Суть позитивізму безпосередньо була сформульована у Дигестах Юстиніана: *“Чого хоче правитель, те й матиме правову силу”* [38, с. 12].

Грунтується на трьох основних постулатах, які визначив Г. Кельзен (1881 – 1973 рр.) [39]:

відокремлення права і моралі;

право завжди є вираженням або втіленням команди суверена (монарха, держави), адресованої підлеглим;

кожна правова норма повинна бути промудрована сувереном, а її авторитет є похідним від його авторитету.

Ідеалізації владної волі, що може переходити у свавілля, усвідомлюються пізніше прихильниками позитивізму, і вони намагаються подолати ілюзію її непогрішності. Виник *неопозитивізм*. Ця теорія обходить проблему соціально-політичних, культурно-духовних витоків права. Тобто юридична наука не повинна зачіпати питання моралі, історії, соціології, а тим більше правлячої політики. Вона покликана займатися тільки нормами належної поведінки. За цією концепцією “право” – це форма соціального контролю забезпечена державним примусом. Таке уявлення про суспільну злагоду не може пояснити природу обмеження дій влади в інтересах людини та конституціоналізму [38].

Близькою до позитивізму є *соціологічна концепція права*. Соціологічне праворозуміння ототожнює право із судовим та адміністративним прецедентом, а також статутним правом як вираження волі парламентської більшості. Саме на цій основі формується прецедентне право, яке має свою соціологічну природу в якості певної діяльності сукупності адміністративних та судових установ.

Таким чином, суб’єктивні права ґрунтуються на законові у тій мірі, в якій вони гарантуються судом. Суди наділені повноваженнями інтерпретувати статутне право (“мертве право”), пристосовуючи його до змін у реальному житті, і використовувати його як інструмент впливу на суспільне життя. Судова практика (“живе право”) вважається правом не в силу особливого його змісту, а тому, що рішення судів виконуються,

реалізуються у суспільних відносинах, які завдяки судовим рішенням перетворюються на правовідносини. Суб’єктивне право можна захистити у суді незалежно від того, закріплено воно у законі чи ні. Однак при всьому цьому немає суттєвої різниці від позитивізму, оскільки правова норма чи правовідносини мають бути санкціоновані парламентом, адміністрацією чи судом як носіями суверенної влади.

Концепція природного права. Виходить із розмежування “права” і “закону” через категорію “справедливість” як сукупності ціннісних уявлень людини про те, якими повинні бути правовідносини [40]. Ця категорія була в центрі уваги ще у часи античності. Аристотель (384 – 322 до н.е.) пов’язував поняття права і справедливості; у латинській термінології “jus” означає “право” – справедливу претензію, “justice” – справедливість, правосуддя. З етичної точки “право” також розкривається через поняття “справедливість”, що не укладається із теорією систем, в якій повинен домінувати певний компонент.

Сама по собі “справедливість” може бути опосередкована у праві. Проте через неї не можна розкрити зміст “свободи” і “рівності”. “Свобода”, як масштаб поведінки особи, вносить корективи у “справедливість” у плані носія вольового акту поведінки і не може розкрити його межі (для кожного суспільства, особи “справедливість” уявляється по-своєму). “Рівність” може зводитися до банальної зрівнялівки, що нівелює регулюючу, компенсаційну та охоронну функції права. “Справедливість” у юридичному розумінні має впливати із формул рівності (прав та обов’язків) свободи усіх учасників правовідносин.

Аналіз основних типів праворозуміння дозволяє порівняти та визначитися з головними їх ознаками, істотними відмінностями один від одного (див. Таблицю).

Таблиця

	Позитивне право (нормативістський підхід)	Природне право (соціально-етичний підхід)
Сутність праворозуміння	цінності визначені носіями верховної влади, які захищаються державою	цінності як природна потреба особи (життя, справедливість, правда, свобода) та підтримці гуманізму у суспільстві
Принципи	впорядкування суспільних відносин на основі потреб верховної влади	впорядкування суспільних відносин на основі історичного досвіду, спрямованих на підтримку життя, справедливості, свободи, правди та ін.
Функції	нормативне впорядкування суспільних відносин	впорядкування ідеологій природних та соціальних потреб людини, яке є основою договору нормативного впорядкування суспільних відносин
Соціальне призначення	нормативний регулятор суспільних відносин	джерело нормативного впорядкування суспільних відносин
Трактування	система норм, що регулюють відносини (об’єктивне значення); визначені законом повноваження осіб на дії або цінності (суб’єктивне значення)	система правових доктрин і цінностей для людини та сформована на цій основі система загальнообов’язкових правил поведінки [28]
Джерела	Конституція України, закони, ратифіковані ВР України міжнародні акти	міжнародні та Європейські правові стандарти, Конституція України

Система права	сукупність норм національного законодавства	сукупність правових приписів (принципів), визначених світовими стандартами, та їх віддзеркалення в нормах національного законодавства
Галузь права	сукупність норм законодавства, які регулюють певну сферу суспільних відносин у межах конкретного предмета і методу правової регуляції	сукупність правових приписів (принципів) та норм, які впорядковують суспільні відносини в межах конкретного предмета і методу правової регуляції
Правовий інститут	група взаємозв'язаних норм законодавства в межах галузі права, які регулюють однорідні суспільні відносини і утворюють самостійний елемент системи права	група взаємозв'язаних правових приписів (принципів) та норм законодавства в межах галузі права, які регулюють однорідні суспільні відносини і утворюють самостійний елемент системи права
Узагальнена характеристика	<ul style="list-style-type: none"> • верховенство закону • отожднення права і закону • право відокремлене від моралі (формальне врахування принципів справедливості, свободи та ін.) • право підлегле політиці • фрагментарність у впорядкуванні відносин • інфляція законодавства 	<ul style="list-style-type: none"> • верховенство права • розмежування права і закону через категорію “справедливість” • мораль – складова частина і критерій права • політика підлегла праву • комплексність впорядкування відносин • прогнозованість у впорядкуванні відносин
Критерії	Суспільна та державна доцільність	Мораль як сукупність принципів поведінки людей, які сформувалися в суспільстві щодо добра і зла, справедливості, честі і совісті
<p><i>Примітки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • закон виникає з появою держави та йде від держави, мораль – від появи суспільства та визначається суспільством; • закон регулює важливі відносини, мораль – всі; • виконання норм закону забезпечується державою, моралі – авторитетом, впливом більшості; • за порушення закону – санкції, моралі – засудження (совість) 		

За узагальненням та підсумком позитивістське право – це інструментарій застосування норм “мертвого права”, “права на папері”, природне право – це універсальні історично-соціальні певні цінності, що лежать в основі стану і перспектив розвитку правової системи та держави.

Природне право несе в собі позитивний потенціал у тому плані, що забезпечує індивідуальну свободу, однак його негативний бік ґрунтується на тому, що індивідуальна воля не завжди може бути сумісною із загальним інтересом. Так, досить складно у багатьох ситуаціях виявити межу індивідуальної свободи, якщо відсутня нормативна регламентація правил поведінки людини. На практиці це може призвести до суддівської та адміністративної сваволі, що може тягнути за собою абсолютизацію індивідуальних інтересів і, в свою чергу, може порушувати правопорядок у суспільстві.

З іншого боку, прийняття рішень в рамках застереження про публічний порядок одночасно може призводити до конфлікту між інтересами інших людей та індивідуальним інтересом. Виникає необхідність у перевірці людської правотворчості.

Такого конфлікту у праві можна запобігти шляхом перевірки позитивістського права на предмет його відповідності суспільним цінностям, тобто перевірки відповідності праву вищого порядку – природному праву. Якщо природне право визначає цінності, які лежать в основі сучасної цивілізації, то позитивістське право завдяки компаративістиці надає інструментарій відображення принципів природно-правових відносин та їх виваженого застосування у вигляді правових норм у національному законодавстві.

Сьогодні правова система, як і вся країна, перебуває у перехідному стані. Проблема оптимального способу організації державної влади продовжує викликати багато питань. Це стосується не тільки того, який сенс вкладати у категорію “право”, але й який сенс має категорія “правова держава”. Задекларувати принципи справедливості, прав і свобод, розбудови “правової держави” – це одне, а реалізувати їх у житті – справа зовсім інша.

Кожне відомство, готуючи проект закону, керується перш за все своїми інтересами, і в такому ж дусі виписані і зобов’язання органу, що приймає закони. Так, розділ 4 Конституції України детально і широко обумовлює права і повноваження Верховної Ради, але не містить положення, єдино необхідного і достатнього для законодавчого акту цього рівня, – обов’язку приймати закони, зміст і форма яких безумовно забезпечує права людини, тобто обов’язку визначати чіткий механізм та відповідальних за його реалізацію. В результаті громадянин практично позбавлений природних прав людини [20]. Відсутність чіткого порядку виконання декларованих законом намірів – це продовження традиції, при якій закон не повинен заважати посадовцю діяти за принципом доцільності при ухваленні рішень. Керуючись цими традиціями законотворчості, законодавець не може уникнути невизначених формулювань навіть тоді, коли в точності виконання сам зацікавлений. Загальна невизначеність обов’язків зрештою робить безправними і чиновників. Але особисті проблеми легко усуваються підтримкою корпоративних інтересів своїх керівників на збиток інтересам пересічного громадянина. Таким чином, ні правоохоронні, ні контролюючі та будь-які Уповноважені органи з захисту прав нездатні захистити громадянина від свавілля, оскільки права самих працівників зазначених органів захищені лише корпоративною солідарністю. На наш погляд це й є головною проблемою законотворчої діяльності у питаннях становлення правової держави, на що має звернути увагу, насамперед, правова наука.

Сучасний етап розвитку політико-правової думки суспільства безпосередньо пов’язаний з проблемою розвитку інформаційного суспільства в Україні, що визначено Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” від 09.01.07 р. № 537-V [2]. Цей Закон передбачає вирішення завдання створення цілісної системи інформаційного права та інформаційного законодавства України, адаптованої до положень міжнародного права.

Згідно з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2011 – 2015 роки, які затверджені рішенням Загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.10 р., розвиток правової системи України розглядається з урахуванням умов становлення європейського правового простору і наближення до європейських правових стандартів [3].

Виходячи із зазначеного та враховуючи поширення інтеграційно-глобальних процесів за умов все більшого застосування новітніх інформаційних технологій та транскордонних мереж, правова система України повинна базуватися на єдиних правових принципах, які можуть наповнюватися змістом (конкретизуватися і деталізуватися у правових нормах і правилах) залежно від історичних, соціально-економічних, політичних, культурних особливостей. В контексті наближення інформаційного законодавства

України до європейської правової системи інтеграційним елементом мають виступати принципи права, що визначені європейськими правовими стандартами. Вироблені впродовж історії цивілізації, вони, порівняно з нормами підзаконних актів та рішень судів, володіють більшою стійкістю і стабільністю, носять фундаментально-історичний зміст. Положення правових стандартів виражаються в максимально загальних і універсальних приписах та є критеріями для тлумачення норм законодавства, “лакмусовим папірцем” при визначенні механізмів реалізації національних законів.

На початку 1600-х років друг Томаса Гоббса англійський учений та лорд-канцлер Френсіс Бекон (1562 – 1626 рр.) розмірковуючи про роль юриспруденції зазначив, що “*власне національне право не може служити критерієм оцінки самого себе*” [41]. Сьогодні існує такий напрям наукової діяльності, як компаративістика – порівняльне правознавство. Методи компаративістики призначені для порівняння правових систем різних держав шляхом зіставлення однойменних правових норм, правових інститутів, “сімей правових систем” тощо та практики їх застосування. Дуже важливим є те, що компаративістика орієнтується на природно-правові теорії [38]. Завдяки їй є можливість наукової адаптації законодавства до європейських правових стандартів, що дозволяє відібрати кращі зразки з правового досвіду для удосконалення національної правової системи.

У питаннях наближення правової системи до європейських правових стандартів, розбудови інформаційного суспільства та інтеграції України у світовий інформаційний простір маємо зазначити також те, що система інформаційного права може відігравати якщо не провідну, то значну роль. Справа у тому, що основний предмет (об’єкт) інформаційних відносин – інформація – пронизує усю правову систему в державі. Без інформації не існує визначеності у будь-яких правових відносинах будь-то право цивільне, господарське, фінансове, житлове, космічне тощо. Інформація є основою та засобом вираження і вирішення проблем правового упорядкування та регулювання усіх суспільних відносин стосовно життєдіяльності людини, приватноправової сфери та державного управління. Звідси можна говорити про пріоритетність інформаційного права в житті людини, суспільства і держави. Іншими словами, інформаційні відносини володіють пріоритетом в порівнянні з будь-якими іншими суспільними відносинами. Функції останніх обмежуються регуляцією бажань і потреб в окремих галузях господарства, соціально-політичної сфери і сфери безпеки.

Ефективність державного управління передбачає не тільки наявність доктринальних положень щодо інформаційної політики, а й необхідність застосування науково-методологічних підходів до систематизації та, в подальшому, удосконалення нормативно-правової бази інформаційної сфери. Мова йде про актуальну потребу у створенні *інформаційної конституції України*. Під зазначеним маємо на увазі не систематизацію законодавства у формі Кодексу України про інформацію або Інформаційного кодексу, а розробку *Кодексу інформаційного права України*, який відповідатиме принципам, визначеним у приписах європейських правових стандартів, вироблених світовою цивілізацією, а також у положеннях Основного Закону України – Конституції України. Для вирішення такої задачі має бути розроблена цілісна система як форма визначення та деталізації принципів інформаційно-правових відносин на основі функціонального призначення інформаційного забезпечення, спрямована на становлення інформаційного права як нової галузі права України.

Метою кодифікації в інформаційній сфері є наближення інформаційного законодавства України до європейських правових стандартів, а також зниження рівня фрагментарності, неповноти, дублювання і суперечності окремих положень різних актів, що постійно провокують інфляцію інформаційно-нормативної бази держави.

Головні завдання передбачають:

узгодженість норм інформаційного законодавства України з приписами європейських правових стандартів, які є універсальними приписами вищої сили, за умов врахування перспектив у підходах до упорядкування відносин у електронному просторі;

узгодженість понять у різних актах інформаційного законодавства, усунення помилок, невідповідностей і суперечностей на основі єдиних підходів до упорядкування діяльності в інформаційній сфері;

створення єдиної системи права і законодавства в аспекті гармонійного поєднання природно-правового і позитивістського розуміння права, що має одержати визначеність і ясність як цілісне явище у формі правового акта-кодексу на основі системно-методологічного підходу, принципи якого надано у [4].

Висновки.

1. У ході формування та становлення національних правових систем завжди відбувається пошук оптимального типу праворозуміння в суспільстві залежно від економічних, соціально-політичних, культурно-духовних процесів. У більшості національних правопорядків продовжує домінувати позитивістський тип уявлень про право та його структуру, що пояснюється потребами захисту державних інтересів. У інших конституціях, одночасно з позитивістським розумінням декларується застосування приписів природного права. Уявлення про пріоритетну, головну роль в правовій системі держави природного типу праворозуміння, як гуманістичної основи для наступної нормативної регуляції поведінки людини та засобу вирішення соціальних конфліктів лежать ще у площині надії на перспективи дійсної справедливості. Сьогодні можна лише очікувати кардинальні зміни у догматах та поглядах на пріоритет природно-правового розуміння та необхідність більш гармонійного його поєднання з підходами нормативізму, в основі яких – “верховенство закону”. Останнього, у принципі, не повинно бути тому, що будь-який “закон” – це явище політичне, кон’юнктурне, яке має дуже критично оцінюватися з позицій знання про природне право. “Закон” – це втілення верховною владою принципів “права”. Будучи інструментом, він лише слідство того, що визначається принципами “права”. Їх фундамент складає таке поняття, як “справедливість”. “Право” – це те, що справедливе за змістом, а не за юридичною, нормативістською формою. Тому не кожне юридичне рішення (законодавче або судове), будучи формально коректним, містить в собі “право”.

Природно-правовий підхід претендує на сутнісний, аксіологічний аналіз, ставить своїм завданням визначити сенс правових явищ, тобто явищ, що існують за зовнішніми, формальними властивостями позитивного права, оцінити правові явища з позицій знання про належне право і з точки зору нормативних цінностей, ідеалів. Іншими словами, становлення природного права – це пошук універсальних понять та приписів. Їх основною метою є керівний ідеал, а не конкретне розпорядження, і цей ідеал реалізується в історії. Тому природне право має пріоритет та є основою формулювань юридичних норм, які постійно змінюються. Само “право” має свою основу не в юридичних нормах. Його джерелом є природа людини, а орієнтиром – “справедливість”. Це є фундаментом природного права, що й є “юриспруденцією справедливості”.

На наш погляд, зазначений підхід, з одного боку, може більш-менш адекватно відповідати на виклики, які ставить перед юристами сучасне суспільне життя. З іншого – сприятиме в підготовці фахівців-юристів нової формації для забезпечення побудови інформаційного суспільства щодо єдиної системи упорядкування інформаційних і електронно-інформаційних відносин на принципах уроків історії цивілізації, застосування сучасних техніко-технологічних досягнень.

Вважаємо за можливе зробити наступні важливі, на наш погляд, висновки.

Перший. “Наріжним каменем” (тобто домінантою та пріоритетом) у перспективах розвитку правової науки є вибір у трактуванні категорії “право” та відокремлення її від категорії “закон”.

Другий. Будь-який “закон” має обов’язково визначати чіткий механізм практичного застосування та відповідальних за його реалізацію. В Україні немає можливості копіювати методологію створення інформаційного суспільства та законодавства взагалі (так же як й боротьби з корупцією), яка створена історією так званих цивілізованих країн, де посадовець, як і відомство, в якому ця особа працює, має не загальні, а детально регламентовані обов’язки і строго певну відповідальність за їх невиконання.

Третій. Інформаційні відносини мали, мають та будуть мати місце у всіх сферах діяльності людини, суспільства і держави. З них починаються та здійснюються будь-які суспільні відносини. Вони є, по-перше, предметом інформаційного права та інформаційного законодавства, а по-друге, є тим початком та стрижнем, що пронизує усю систему права та законодавства, будь то цивільне, кримінальне, господарське, адміністративне тощо. Інформація – основа і засіб відображення і рішення проблем правового впорядкування і регуляції всіх суспільних відносин. Звідси можна говорити про пріоритетність інформаційного права в житті людини, суспільства і держави. Іншими словами, інформаційні відносини володіють пріоритетом в порівнянні з будь-якими іншими суспільними відносинами. Таким чином наскільки чітко законодавчо буде визначений статус категорії “право” у сфері інформаційного права та здійснено відокремлення її від категорії “закон”, настільки це одержить відгук у впорядкуванні суспільних відносин в будь-якій іншій галузі права.

2. На підставі узагальнення вищезазначеного сформулюємо дефініції основних, на наш погляд, понять у сфері інформаційного права.

Інформаційне право – це система суспільних уявлень про цінності справедливого життєвого устрою, які історично сформовані світовою цивілізацією, та сформульовані на їх основі соціальні принципи взаємостосунків і правових відносин суб’єктів в інформаційній сфері, що виникають у процесі збирання, зберігання, використання і поширення інформації та обробки інформаційних ресурсів (продуктів), які охороняються та захищаються державою.

З точки зору правової науки інформаційне право – це комплексна галузь публічного права, що вивчає інформаційні відносини і інформаційну діяльність в суспільстві, яка складає правовий фундамент інформаційного суспільства, що активно формується у всіх країнах і на континентах за допомогою глобальних інформаційних мереж та інформаційно-комп’ютерних технологій. Правове впорядкування цих відносин і діяльності встановлює в цілому правове положення державних органів, суспільних організацій, засобів масової інформації, підприємницьких структур та інших суб’єктів, що регулюють публічні інформаційні відносини в певних сферах, а також приватноправові відносини різних суб’єктів інформаційної діяльності. Ці відносини безпосередньо пов’язані зі збиранням, зберіганням, використанням, поширенням інформації та обробкою інформаційних ресурсів (продуктів).

Принципи інформаційного права – це ідеї і положення які зафіксовані в правових формулах світових стандартів, що визначають суть інформаційних відносин та надають системний зміст правовим нормам і інститутам в інформаційній сфері. **Базовим принципом інформаційного права** є утвердження і забезпечення прав людини і свобод громадянина за умов забезпечення балансу прав особи та інтересів суспільства і держави.

Об'єкт інформаційного права – процеси і явища в інформаційній сфері.

Предмет інформаційного права – інформаційні відносини, які відображають історично сформовані світовою цивілізацією і сформульовані на їх основі норми поведінки суб'єктів в інформаційній сфері.

Предметом (об'єктом) відносин в інформаційній сфері є відомості, повідомлення та факти, які “пристосовані”, “прикріплені” до будь-якого матеріального носія. “Інформація” як предмет інформаційних відносин – це уявлення про відомості, факти та знання, їх відображення та інтерпретація у свідомості людини, які мають динамічний характер. Останнє є однією з суттєвих ознак її відмінностей від поняття “дані”.

Предметом (об'єктом) відносин у віртуальному світі (е-середовищі) є дані, бази даних, інформаційні продукти, інформаційні ресурси, засоби забезпечення автоматизованих систем даних, у яких відомості “пристосовані”, “прикріплені” до електромагнітного (цифрового, світлового тощо) носія завдяки техніці та технологіям слабких струмів (електроніки та зв'язку). “Дані” як предмет інформаційних відносин – це формалізовані знаково-кодові комбінації, що представляють інформацію та призначені для їх автоматичної обробки; цифрові дані – це закодовані електричні сигнали й електронні структури. По-суті “дані” – це закодовані та зафіксовані явища та події, вони статичні, й у цьому їх важливий суттєвий атрибут (ознака).

Прагнучи термінологічної однозначності та чіткої визначеності у поняттях щодо правотворчості, правозастосування тощо, для е-середовища коректніше вживати термін “дані” як родове поняття по відношенню до поняття “інформація”, яке у цьому випадку має бути видовим поняттям. При цьому, ототожнювати поняття “дані” з поняттями “відомості”, “факти” або “знання” у нормативно-правових актах – не є припустимим [44]. Це передбачає необхідність внесення відповідних змін у нормативно-правову базу щодо усієї інформаційної сфери.

Методи інформаційного права – засоби, прийоми і способи вивчення інформаційної діяльності, інформаційних процесів і інформаційних відносин в умовах побудови інформаційного суспільства та інтеграції України у світовий електронно-інформаційний простір.

3. На виконання Закону України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки”, який передбачає створення цілісної системи інформаційного законодавства України, гармонізованої з нормами міжнародного права, пропонується здійснити не систематизацію під назвою “кодіфікація” підзаконних норм чинного інформаційного законодавства, а **розробку Кодексу інформаційного права України**, який складатиметься з принципів, визначених у приписах європейських правових стандартів, вироблених світовою цивілізацією, а також у положеннях Основного Закону України – Конституції України. Для вирішення такої задачі має бути скомпонована загальнодержавна система приписів як форма визначення та деталізації принципів інформаційних та електронно-інформаційних відносин на основі функціонального призначення інформаційного забезпечення, спрямована на становлення інформаційного права як нової галузі права та системного розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Практично, нормативне впорядкування (систематизація) всіх інформаційних відносин в обсязі одного акту – це велика, складна і довготривала робота. На жаль її результат не гарантує отримання оптимального і всеосяжного нормативного акту відносно інформаційної сфери. Головне у тому, що неможливо привести в порядок всі інформаційні відносини так, щоб це впорядкування задовольняло всіх. У результаті, справа може бути “похована” багаторічними дискусіями і суперечками щодо змісту кодексу, як збірника норм законів.

Якщо ж йти шляхом створення *Кодексу інформаційного права*, що відображає принципи взаємостосунків і правових відносин суб'єктів в інформаційній сфері на основі положень правових стандартів європейської системи, то, на наш погляд, є більше надії на те, що Україна матиме не тільки кодекс, який відповідає потребам теперішнього часу, але й відповідатиме перспективам у впорядкуванні інформаційних відносин. При цьому, головна мета кодексу – ясність, зрозумілість і логічна послідовність умов для реалізації творчого потенціалу людини і сприяння соціально-економічному реформуванню країни. Головний критерій – визначеність меж дозволеного у інтересах створення рамкового закону, який має бути критерієм для усіх відомчих підзаконних нормативно-правових актів. Звідси, тим, хто буде залученим в судовий процес, легше захищати свої права і відстоювати свої інтереси.

Використана література

1. Н.А. Бердяев. Философия неравенства. Письмо третье / Н.А. Бердяев // Библиотека “Вехи”, 2001. – Режим доступа : [//www.vehi.net/berdyayev/neraven/03.html](http://www.vehi.net/berdyayev/neraven/03.html)
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
3. Пріоритетні напрями розвитку правової науки на 2011 – 2015 роки : Рішення Загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.10 р. – Харків, 2010.
4. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : монографія / В.М. Брижко . – К.: ТОВ “ПанТот”, 2009. – С. 383 – 390.
5. Баранов О.А. Понятійний апарат інформаційного права // Правова інформатика. – № 3(15)/2007. – С. 33 – 39.
6. Баранов О.А. Основи класифікації інформаційного законодавства // Правова інформатика. – 2006. – № 4(12). – С. 23 – 30.
7. Баранов О.А. Методи інформаційного права // Правова інформатика. – 2007. – № 4(11). – С. 8 – 12.
8. Баранов О.А. Система принципів інформаційного права // Правова інформатика. – 2006. – № 2(10). – С. 3 – 13.
9. Жилияев І.Б. Інформаційне право України : теорія і практика / І.Б. Жилияев. – К.: Парламентське видавництво, 2009. – 104 с.
10. Захаров Е.Е. Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран / Харьковская правозащитная группа / [худож.-оформитель И.М. Гаврилюк]. – Харьков : Фолио, 1999. – 152 с.
11. Марущак А.І. Пріоритети розвитку інформаційного права України // Інформація і право. – № 1(29)/2011. – С. 20 – 24.
12. Новицький А.М. Феномен “інформаційного суспільства” як об'єкт наукового дослідження // Інформація і право. – № 1(29)/2011. – С. 25 – 29.
13. Цимбалюк В.С. Мас-медіа право в інформаційному суспільстві // Інформація і право. – № 1(29)/2011. – С. 30 – 33.
14. Цимбалюк В.С. Суб'єкти інформаційного права та інформаційної діяльності // Правова інформатика. – № 3(27)/2010. – С. 29 – 32.
15. Цимбалюк В.С. Питання кодифікації інформаційного законодавства // Правова інформатика. – № 4(24)/2009. – С. 13 – 22.
16. Цимбалюк В.С. Структуризація міжнародного інформаційного права у правознавстві // Правова інформатика. – № 2(22)/2009. – С. 25 – 30.
17. Арістова І.В. Методологічні засади розбудови суспільств знань // Правова інформатика. – № 3(19)/2008. – С. 10 – 17.
18. Беляков К.И. Управление и право в период информатизации : монография / К.И. Беляков. – К. : “КВІЦ”, 2001. – 308 с.

19. Комзюк Л.Т. Проблеми адаптації законодавства України про бази даних до законодавства ЄС // *Правова інформатика*. – № 4(28)/2010. – С. 9 – 13.
20. Котванов В. Коррупція в законі. Что делать / *Еженедельник “2000”* от 14.10.11 г.
21. Красноступ Г. Правове регулювання суспільних відносин щодо комп’ютерних програм (у контексті інформаційного права) // *Правова інформатика*. – № 3(7)/2005. – С. 79 – 86.
22. Нижник Н.Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посібник / Нижник Н. Р., Машков О. К. – К. : Видавництво УАДУ, 1998. – 153 с.
23. Пилипчук В.Г., Брижко В.М. Проблеми становлення і розвитку інформаційного законодавства в контексті євроінтеграції України // *Інформація і право*. – № 1(29)/2011. – С. 11 – 19.
24. Фурашев В.М. Про поняття інформаційна безпека // *Правова інформатика*. – № 1(29)/2011. – С. 47 – 53.
25. Ліпкан В.А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України : монографія. – К. : Текст, 2008, – 440 с.
26. Яременко О.І. Інформація як об’єкт права власності // *Правова інформатика*. – № 4(20)/2008. – С. 15 – 22.
27. Авер’янов В.В. Виконавча влада: Конституційні засади і шляхи реформування / В.В. Авер’янов, О.Д. Крупчан. – К. : Наукова думка, 1985. – 148 с.
28. Гончаренко В.Г. Концептуальні питання політико-правової реформи в Україні : академічні читання / В.Г. Гончаренко. – К. : АПрН України, 14.02.07 р.
29. Колодій А.М. Принципи права України / А.М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1989. – 208 с.
30. Костицький В.В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації : академічні читання / В.В. Костицький. – К. : НАПрН України, 15.06.11 р.
31. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
32. Держава і право ; ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – 522 с. – (Сер. Юридичні і політичні науки. – Вип. 7).
33. Конвенція Ради Європи “Про захист прав людини і основоположних свобод” (Рим, 04.XI.1950 р.) та Протокол № 11 // *Голос України*. – 2001. – № 3 (2503).
34. Баранов А. Защита персональных данных / А. Баранов, В. Брижко, Ю. Базанов. – К. : Национальное агентство по вопросам информатизации при Президенте Украины, 1998. – 128 с.
35. Корнеєва Т. Права людини в інформаційному суспільстві. Комунікаційні права : четверте покоління прав людини : тлумачний словник української мови / Т. Корнеєва ; за ред. проф. В. С. Калачника. – Х. : Прапор, 2002. – 992 с.
36. Т. Гоббс. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс. – Соч. в 2-х т. – М., 1981. – Т. 2. – С. 98.
37. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира : учебное пособие / М.Н. Марченко. – М. : Зерцало, 2001; Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – К., 2001; Правознавство : навчальний посібник / [В.І. Бобир, С.Е. Демський та ін.] ; за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1998; Алексеев С.С. Теория права. – М., 1995; Котюк В.О. Теория права. – К., 1996; Лившиц Р.З. Теория права / Р.З. Лившиц. – М., 1994.
38. Савчин М.В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навчальний посібник / М.В. Савчин. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 288 с.
39. Г. Кельзен. Чистое учение о праве : в 2-х т. / Г. Кельзен. – М., 1987 – 1988.
40. Муромцев С. Определение и основное разделение права / С. Муромцев. – М., 1979; Козлихин И.Ю. Позитивизм и естественное право // *Государство и право*. – 2000. – № 3.
41. Михайленко Ю.П. Ф. Бэкон и его учение / Ю.П. Михайленко. – М., Наука, 1976.